

*Дергільова О. Г.,
здобувач кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРАВОЗАХИСНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сучасної методології пізнання правозахисної системи сучасної держави. Підкреслюється, що така методологія має розробляти стратегію пізнавальної та практичної діяльності. Проаналізовано аксіологічний, антропологічний, історичний, системний та інші підходи, їх роль щодо з'ясування сутності правозахисної системи сучасної держави.

Ключові слова: сучасна держава, методологія, методологічні підходи, правозахисна система, новаційне мислення.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлюється насамперед тим, що сучасна держава постає складним, багатовимірним феноменом, системою з розгалуженою структурою, різноманітними складовими, чільне місце серед яких посідає правозахисна система. І це не випадково, адже саме наявність такої системи, що здатна забезпечити дотримання принципу верховенства права, прав і свобод особи, утверджує державу як сучасну. Саме сучасна держава повинна створити належні умови, які гарантуватимуть реалізацію прав і свобод особи та сприяти відновленню порушених прав. Тому вкрай необхідним постає дослідження правозахисної системи сучасної держави. З огляду на складність предмета дослідження актуальним варто визнати також звернення до методології пізнання цього соціального явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сучасної держави, різноманітним аспектам її реальності, організації тощо присвячено чимало праць як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Серед українських науковців, які розглядали це питання, необхідно назвати В.Б. Авер'янова, В.В. Дудченко, М.І. Козюбри, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, Н.М. Крестовської, В.В. Лемака, О.М. Лошихіна, В.Я. Любашица, Р.М. Мінченко, О.Г. Мурашина, Л.Р. Наливайко, Ю.М. Оборотова, Н.М. Оніщенко, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, М.В. Цвіка та інших. Серед російських дослідників, праці яких присвячено цій темі, варто згадати С.С. Алексєєва, М.І. Байтіна, М.В. Баглая, Е.П. Григоніса, М.В. Єлзарова, В.С. Нерсєсянца, Б.М. Топорніна, М.М. Марченко, Л.С. Мамута, Ю.О. Тихомірова, В.С. Чиркіна та інших.

Метою статті є аналіз методології дослідження правозахисної системи сучасної держави.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що в літературі не існує єдиної позиції щодо визначення поняття «сучасна держава». По-перше, сучасними називають усі держави, які існують сьогодні. По-друге, сучасною вважається така держава, яка відповідає певним цінностям і нормативам: засадам верховенства права, демократії, політичного й ідеологічного плюралізму, соціальної справедливості, міжнародного визнання. На наше переконання, найбільш прийнятною є остання позиція, тому в подальшому викладі матеріалу ми будемо виходити саме з такого розуміння аналізованого поняття.

Щодо методології дослідження сучасної держави загалом та правозахисної системи зокрема необхідно зазначити, що майже 15 років тому відомий вітчизняний правознавець В.М. Селіванов писав, що проблема методології юридичної науки переживає серйозну кризу. Вона зумовлюється не лише соціально-економічними та ідеологічними обставинами, а й теоретико-гносеологічними чинниками. До останніх відносять відсутність сучасних наукових розробок цієї проблеми в теорії правознавства; правовий фетишизм, що сформувався на основі правового нігілізму та передбачає, що будь-які актуальні питання розвитку як держави, так і суспільства загалом на державному рівні намагаються вирішувати за допомогою лише законів та інших нормативно-правових актів; відсутність конструктивного критичного аналізу зарубіжного досвіду, теорії й практики демократичного правового розвитку, наслідком чого є пряме запозичення та перенесення на інший соціальний «грунт» тощо [1, с. 370].

Проте останнім часом з'являються нові, оригінальні праці С.Д. Гусарєва, В.В. Дудченко, М.С. Кельмана, М.І. Козюбри, Ю.М. Оборотова, Н.М. Оніщенко, Л.В. Петрової, П.М. Рабіновича та інших учених.

Так, М.С. Кельман наголошує, що методологія є складним багатоплановим утворенням, яке охоплює проблеми структури юридичного наукового знання, особливо його теорій, концепцій, тенденцій виникнення, функціонування й зміни наукового знання, а також його класифікації, типології, понятійний апарат методології та її наукову мову, структуру й склад методологічного підходу та інших наукових методів, що застосовуються в юридичній науці. Також формалізовано методики й процедури конкретних юридичних досліджень, доведено своєрідність методології правознавства, яка проявляється в тому, що ця методологія адаптується до предмета науки та відповідним чином модифікує його для вирішення властивих їй завдань. Це є підставою вважати, що саме методологія розробляє як теорію застосування різних підходів, так і ті наукові знання про предмет, які надалі під час їх використання в інших дослідженнях набувають методологічного характеру [2, с. 6].

У сучасній українській правовій науці відбувається процес докорінного переосмислення традиційних засобів пізнання як елементів змісту методології та водночас актуалізується пошук нових, що сприяє розширенню її інструментальних можливостей. Особливо наголошується на необхідності теоретичного осмислення пізнавальної ролі раціональних та ірраціональних засобів пізнання, використання яких суттєво доповнює змістовну характеристику методології. Це знаходить відображення в подоланні вузьконормативного підходу до осмислення правової реальності.

Якою ж має бути сучасна методологія пізнання саме сучасної держави? Наголосимо на синтезі класичної, некласичної й посткласичної дослідницької методології [3, с. 14–20].

Філософською мовою виокремлення класичної, некласичної та постнекласичної методології зводиться до протиставлення

метафізики й емпіризму, пізніше позитивізму. Відповідно, якщо дослідник виявляє філософсько-методологічні засади своїх розвідок, то він має їх виявляти в контексті зіставлення метафізики та емпіризму чи позитивізму. Окрім того, варто чітко констатувати, що йдеться про класичну, неklasичну і постнеklasичну філософію чи науку (із чітким зазначенням ознак класичності, неklasичності й постнеklasичності). Інакше матиме місце невизначеність у постановці та вирішенні питань [4, с. 74].

Методологічною основою загальнотеоретичного дослідження правозахисної системи сучасної держави є загальні теоретичні принципи наукового пізнання, дослідницькі підходи та методи. При цьому принципи, по-перше, характеризуються як основні засади, вихідні ідеї, яким притаманні універсальність, загальна значущість, вища імперативність, вони відображають суттєві положення теорії, учення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; по-друге, принципи є внутрішнім переконанням людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [5, с. 110–111].

Що стосується методологічних підходів, то вони виступають певною пізнавальною установкою, формують наукову позицію дослідника, забезпечують ґрунтовну оцінку відповідних явищ і процесів. В енциклопедичній та юридичній літературі зазначається, що методологічний підхід – це сукупність знань про процес наукового дослідження; побудована на гранично загальних (філософських) категоріях світоглядна аксіоматична ідея (засада), яка постулює загальну стратегію дослідження, відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження. Якщо підхід – це пізнавальна установка, то метод – це засіб дії думки, що пізнається [3, с. 24; 6, с. 111].

На наше переконання, характеризуючи підходи до вивчення правозахисної системи сучасної держави, варто на перше місце поставити антропологічний підхід. Це у свою чергу свідчить про остаточне відмежування від ідеї етатистської держави, у якій інтереси держави ставились понад усе, людина визнавалась виключно як біосоціальна істота, якій відводилась роль пасивного, а не творчого суб'єкта.

Для сучасної держави основною соціальною цінністю є людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, права й свободи, їх захист та забезпечення захисту й реалізації. Сьогодні в демократичних державах підвищується значущість гарантій прав громадян, зокрема інституційних.

Як слушно наголошує В.В. Сімутін, вектором модернізації традиційної держави з метою набуття якостей сучасної держави є основний публічний інтерес, суспільне благо – людина. Відповідно, основою організації й функціонування державної влади як осердя держави, форм і методів її реалізації, а також чинного законодавства виступає парадигма «людиноцентризму» [7, с. 120–125].

Характеризуючи правозахисну систему сучасної держави, необхідно зважати також на аксіологічний підхід. Адже взаємовідносини держави й особи залежать насамперед від ціннісної складової, на якій ці відносини формуються. Правозахисна система сучасної держави має будуватись на основі нової парадигми соціальних цінностей. Відповідно, в основі такої парадигми мають лежати соціальні цінності, створені й засновані в країнах, у яких демократія існує багато років. Насамперед це такі принципи, як народовладдя, верховенство права, законність, рівність усіх громадян перед законом і судом, свобода особистості, знання й користування своїми законними правами, виконання громадських обов'язків.

Звертаючись до історичного підходу за необхідності вирішення проблеми пізнавального оволодіння таким явищем, як правозахисна система сучасної держави, варто зауважити, що будь-яке явище має оцінюватись насамперед із позиції того, як те чи інше явище виникло, які етапи у своєму розвитку пройшло, а також з огляду на його зміст нині. Проте необхідною є й оцінка минулого з позиції сучасності, адже дійсну оцінку тих чи інших явищ можна дати лише за такої умови. Тому під час дослідження правозахисної системи думка має рухатись як від минулого до сучасного, так і від сучасного до минулого.

Правозахисна система сучасної держави повинна вивчатись також на основі системного підходу. Система – це певна впорядкованість елементів, їх організованість, яка знаходить вияв у їх взаємних зв'язках і взаємодії. Правозахисна система є відкритою системою, що перебуває в постійному стані обміну інформацією із соціальним середовищем, у якому вона функціонує. Зв'язки між ними мають істотне значення для цих явищ, виступають як притаманні їм властивості. Важливою їх особливістю є двосторонній характер, тобто взаємозв'язки. Саме застосування цього підходу дозволяє повніше, глибше усвідомити місце правозахисної системи в державі та суспільстві, скласти змістовне уявлення про кожну з її підсистем і призначення. При цьому важливого значення набуває розуміння того, що «життя» системи визначається взаємодією процесів, які відбуваються, їх зміною й стабілізацією, оновленням і збереженням, а тривале їх порушення призводить до руйнування системи.

Певним продовженням системного підходу є синергетика. Саме її використання дає змогу отримати нові уявлення про нові форми у звичних реаліях державно-правової дійсності, нові ознаки та властивості системної цілісності.

Синергетика стикається з процесами й феноменами, де ціле (у нашому випадку правозахисна система сучасної держави) володіє властивостями, яких немає в жодній із частин, проте частини (державна, її органи, посадові особи, їх функції й повноваження, права та обов'язки) відображають якості цілого. Предметом уваги при цьому виступають не фрагменти реальності (органи публічної влади, люди, територія, власність, нормативні акти тощо), а сфери взаємодії, взаємовпливу та взаємопроникнення цих інститутів, феноменів і явищ, процеси функціонування державно-організованого суспільства як цілісної системи [8, с. 155–159].

Вагоме місце під час дослідження правозахисної системи сучасної держави посідає функціональний підхід, оскільки держава й системи, що її утворюють, мають функціональний характер. Структура будь-якої системи визначається її функціями. Щодо предмета нашого дослідження саме використання такого підходу дає можливість поглибити уявлення щодо соціального призначення сучасної держави загалом та правозахисної системи зокрема. Окрім того, саме цей підхід демонструє, які напрями діяльності властиві сучасній державі й правозахисній системі, надає змогу вдосконалити їх організаційну структуру, а також виявити, які елементи системи є діючими й ефективними.

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції особливого значення набуває порівняльний підхід. Компаративісти у своїх дослідженнях здійснюють порівняння різноманітних аспектів існування держави, її елементів, інститутів. Однак описове вивчення не можна вважати власне порівнянням. Про порівняння мова може йти в тому разі, якщо висновки дослідження з тієї чи іншої проблеми формулюються на основі порівняння кон-

кретних даних різних країн. Порівняльний підхід діє найбільш ефективно, коли дослідник, по-перше, викладає найбільш суттєві дані щодо національної держави окремо; по-друге, використовує їх як основу для поглибленого критичного аналізу; по-третє, пропонує свої висновки, що мають значення для аналізу власної національної держави. Саме на такому застосуванні порівняння наголошували відомі компаративісти К. Цвайгерт і Х. Кьотц [9, с. 19].

Аналізуючи правозахисну систему сучасної держави, використання цього підходу постає вкрай важливим, оскільки корисно знати, наскільки ті чи інші країни мають ефективну правозахисну систему, чи задовольняє вона потреби суспільства та які механізми при цьому залучаються. Крім того, виникає можливість використання позитивних рис одних систем для найбільш оптимального функціонування інших. Також застосування порівняльного підходу дозволяє виокремити правозахисну систему як таку, виявити її відмінності, зокрема й щодо правоохоронної системи.

Актуальним вважаємо під час вивчення правозахисної системи використання різноманітних детерміністичних підходів. Саме вони дають змогу враховувати різноманітні типи залежності державно-правових явищ щодо факторів внутрішнього й зовнішнього середовища: економіки, культури, релігії.

Використання зазначених підходів щодо дослідження правозахисної системи сучасної держави спонукає до новаційного науково-правового мислення. Як слушно підкреслює В.В. Дудченко, ми виходимо на рівень критичного аналізу, оскільки в процесі пізнання державно-правових явищ необхідно враховувати тенденції розвитку потреб та інтересів суспільства. І це закономірно, тому що у визначеній життєвій ситуації може відбутися зміна відносин та розуміння окремого з інститутів держави й права або цей інститут уже втрапить свою об'єктивність, а отже, і можливість впливу на суспільні відносини. Завданням ученого стане обґрунтування конкретного інституту з огляду на синтезування наявних знань про нього та об'єктивних запитів соціуму [10, с. 14].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши основні підходи до дослідження правозахисної системи сучасної держави, можемо стверджувати, що їх застосування свідчить про плюралізм сучасної методології. Використання різноманітних підходів дозволяє багатостороннє її вивчення, прогнозування тенденцій розвитку, окреслення основних напрямів і форм її вдосконалення на сучасному етапі.

Література:

1. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти : [монографія] / В.М. Селіванов. – К. : ВД «Ін Юре», 2002. – 724 с.
2. Кельман М.С. Юридична наука: проблеми методології : [монографія] / М.С. Кельман. – Тернопіль : ТЗОВ «Тернограф», 2011. – 492 с.

3. Рабінович П.М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології / П.М. Рабінович // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – Вип. 18. – С. 18–20.
4. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : [монографія] / В.В. Дудченко. – О. : Юридична література, 2006. – 304 с.
5. Волошин Ю.О. Принцип / Ю.О. Волошин // Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 1998–2004. – Т. 5. – 2003. – 736 с.
6. Бобровник С.В. Компроміс і конфлікт: методологічні підходи до дослідження / С.В. Бобровник // Правова держава. – К., 2009. – Вип. 20. – С. 110–117.
7. Сімутін В.В. Принципи механізму сучасної держави: класифікація та права аргументація / В.В. Сімутін // Юридичний вісник. – О. : Юридична література, 2013. – № 3. – С. 120–125.
8. Гуренко М.М. Семантичні проблеми синергетичної науки / М.М. Гуренко // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. статей / за ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. – К., 2006. – С. 155–159.
9. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2 т. / К. Цвайгерт, Х. Кетц. – пер. с нем. – М. : Международные отношения, 2000. – Т. 1 : Основы. – 2000. – 480 с.
10. Дудченко В.В. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного правового мислення / В.В. Дудченко, Д.Г. Манько // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – Вип. 21. – С. 13–16.

Дергилева Е. Г. Современные методологические подходы в исследовании правозащитной системы современного государства

Аннотация. Статья посвящена исследованию современной методологии познания правозащитной системы современного государства. Подчеркивается, что такая методология должна разрабатывать стратегию познавательной и практической деятельности. Проанализирован аксиологический, антропологический, исторический, системный и другие подходы, их роль относительно выявления сущности правозащитной системы современного государства.

Ключевые слова: современное государство, методология, методологические подходы, правозащитная система, новационное мышление.

Dergileva E. Modern methodological approaches in the study of the law-protection system of the modern state

Summary. The article devoted to investigates the modern methodology knowledge of the law-protection system of the modern state. It stresses that such methodology needs to develop a strategy cognitive and practical activities. Analyzed axiological, anthropological, historical, systemic and other approaches, identify their role with respect to the essence of the law-protection system of the modern state.

Key words: modern state, methodology, methodological approaches, law-protection system, innovatory thinking.